

UDK: 338.48:7/8(497.11)
DOI: 10.5937/KonGef24072V
Прегледни научни рад

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО НАСЛЕЂЕ ПЛАНИНЕ РУДНИК И ТУРИЗАМ

Зорица Вуловић¹

Апстракт: Савремено доба улаже у развој појединих врста туризма, тако да се културно-историјско наслеђе планина истиче као једна од опција савременог туризма, а све у циљу потребе туриста, за различите врсте одмора. Планина Рудник се налази у Централној Србији. Пружа се у правцу северозапад-југоисток у дужини од око 25 километара, између села Кикови на северозападу и Неваде на југоистоку, просечне ширине од пет до седам километара. Планина Рудник је пролазила кроз различите историјске периоде у току свог постојања. Има богату историју, која је мењала изглед планине. На једном простору временом је створена целина која се темељи на културно-историјском наслеђу, значајну туристичку дестинацију Централне Србије. Циљ рада је да укаже на значајно културно-историјско наслеђе планине Рудник, у циљу унапређења туризма и туристичке понуде Централне Србије.

Кључне речи: Планина Рудник, културно-историјско наслеђе, туризам.

УВОД

Савремени туризам је конципиран на повећаном интересовању туриста за културу, што резултира веће економске ефекте.

Културни туризам је „кретање људи ван места становања, у циљу посете културним атракцијама и задовољење својих културних потреба“ (Дашић и Савић, 2020). Културни туризам се заснива на наслеђу и култури (Krivošević, 2015) и омогућава очување традиције локалних заједница. Савремени културни туризам као облик туризма је данас актуелан (Prnjat, 2019).

У свету су у понуди бројна културно-историјска наслеђа, како градова, тако и планина, који су изграђени у различитим временским периодима, изложени деградацији или унапређењу (Фолић-Куровић, Базик, Бајић-Брковић, 1996).

Скоро свака држава има богато културно-историјско наслеђе, а његова туристичка валоризација зависи од способности дате државе да комерцијализује дату вредност.

Према UNESCO-у, културно-историјско наслеђе обухвата:

1. Материјално наслеђе (покретно-културно наслеђе: слике, скулптуре, рукописи, новчићи и друго).
2. Непокретно културно наслеђе (споменици, археолошка налазишта и друго) и подводно културно наслеђе (олупине бродова, подводне рушевине и градови и друго).
3. Нематеријална културна наслеђа (усмена традиција, музика, плес, ритуали и друго).
4. Природно наслеђе (природни пејзажи са културним мотивима и друго), наслеђе оружаних сукоба (Красојевић и Ђорђевић, 2015).

Масовни туризам може негативно утицати на културно-историјско наслеђе (Filipović, 2018). Развој културног туризма утиче на њихово очување. Културни туризам представља извор прихода од туризма. Значајан је за промоцију културно-историјског наслеђа и одржавање култура локалног становништва (Filipović, 2018; Vukolić, 2020).

Културни туризам Србије се заснива на културној понуди локалне заједнице и намењен је не само локалном становништву, већ и туристима. Србија је богата планинама са културно-историјским наслеђем. Једна од таквих, је планина Рудник.

¹ Трговниско-угоститељска школа „Тоза Драговић“, Саве Ковачевића 25, Крагујевац, vulevac@gmail.com

Данас, планина Рудник је значајна туристичка дестинација Централне Србије. Простире се на површини од 743,39 км², са 60 насељених места, у коме живи 19.029 становника. Има изузетно повољан географски положај, условљен близином: коридора 10, ауто-пута „Милош Велики“, Ибарском магистралом и железничком пругом: „Београд-Бар“.

Богате културно-историјским знаменитостима, планина Рудник има облик развијене туристичке дестинације. Културно-историјско наслеђе је један од битних фактора у туристичкој понуди.

Сл. 1. Планина Рудник-вулканска купа Острвица

ЗНАМЕНИТОСТИ ПЛАНИНЕ РУДНИК

На једном простору током историје створена је споменичка, културно-историјска целина, коју чине непокретна културна добра (споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта, знаменита места), покретна културна добра (уметничка дела и историјски предмети, архивска грађа, филмска грађа, стара и ретка књига). На истом простору налазе се ретки примери народног градитељства (старе куће и воденице, планинарски дом и објекти профане архитектуре). Подстичу културна туристичка кретања. То су сви облици материјалне и нематеријалне културе настали у различитим цивилизацијским епохама.

Gartner издваја пословне, историјске, етничко-културне, пријатељске, медицинске, специјалне догађаје, владине, парковске, религијске и друге изграђене атракције (Gartner, 1996).

Бројни су културно-историјски споменици као спомен прошлости једног времена. Налазе се на месту настанка или се чувају у посебним установама. Заступљени су готово сви периоди културно-историјског развоја. Установљен је континуиран развој почев од културе из каменог доба, остатака античких насеља и некрополе средњег века, па до данашњих дана.

Археолошки локалитети потичу из најранијих времена па до новог доба, говоре о културној генези народа који су се овде досељавали. Локалитети из **праисторије** су: Прљушарудокони на падинама Малог Штурца, Кручица у Блазнави, Колетина у Котражи, Умка у Добрачи, Хумка у Барама; врх Острице, Ливадице и Велика Башта у Вујетинцима; Остава у Горњој Врбави; Ивље у Горњој Црнући; Ливадчине у Остри; Маџарско гробље, Стационар и Миса на Руднику. Локалитети из **металног (гвоздено-бронзано) доба** су: Манастирине у Дићима-метално доба; Милића Градина у Љуљацима-бронзано доба; Клик у Бечевици-гвоздено доба; утврђење Соколица-Градина у Остри-гвоздено доба; Клишевацу Горњој Црнући-гвоздено доба. Локалитети из **античког (грчи и римски) период** су: Кнежева Пољана, Алинац, Дрењак и Сига у Влакчи-антика, средњи век. Локалитети из **средњег века** су: гробље и крајпуташи и Дићима; насеље са црквама на Великом, Средњом и Малом Штурцу и насељу Рудник; Градина у Котражи; Старо село у Влакчи; Црквина у Каменици, Коњуши, Љуљацима, Остри; Савојевац у Рамаћи; Црквине у Јарменовцу; Рибник у Блазнави; гробље у Барама; Јеринин град, Синкалиште, Градина (остава), клисура (некропола 18-19 век) у Горњој Црнући; Дизаљка у Липовцу.

Сл. 2. Прљуша-локалитет

Споменичке туристичке вредности су најбројније и обухватају остатке материјалне културе од античког периода, преко средњовековне уметности Србије, до споменичког наслеђа из Првог и Другог светског рата. То су:

- 1. Средњовековна утврђења** (летњиковац Деспота Стефана Лазаревића у Белом Пољу; Острвица у Варницама, Градина у Котражи, град Соколица у Остри, тврђава Рудник, Сребрница у Страгарима).
- 2. Стари путеви** се налазе у долини Каменичке реке и потиче из средњег века (повезивао је средњовековне градове Рудник и Борач), долини Брезовице и Јасенице према Јарменовцима (Ракић, 2010).
- 3. Сакрални објекти (цркве)** су: Мрњина црква у Бечевици; Светог Николе у Бољковцима; Успеније Пресвете Богородице у Влакчи; средњовековна црква у насељу Дићи; Успења Пресвете Богородице у Јабланици; Пресвете Богородице у Јарменовцима; Светог Јована Златоустог у Љуљацима; Свете Тројице у Мајдану; Свете Тројице у Мутњу; Свете Петке у Остри; Светог Николе у Рамаћи; Миса (остаци џамије), црква Светог Ђорђа у насељу Рудник; Петковица у Страгарима; Светог Николе у Шилопају; Дванаест Апостола у Штавици;
- 4. Манастири** су: Ваведење у Влакчи; Враћевшница у Враћевшници; Никоље у Доњој Шаторњи; у Липовцу, Маслошеву; Давидовица у насељу Рудник; Благовештење Рудничко и Вољавча у Страгарима.

Сл.3. Манастир Благовештење Рудничко

- 5. Споменици и спомен-обележја** има скоро у свим насељима. То су: **спомен-бисте** (у: Бечевици његовом краљевом височанству Александру Првом Карађорђевићу; Враћевшници првоборцу Сретену Живковићу; Доњој Шаторњи Живка Томића и Миодрaга

Симића-Мике; Руднику првоборца Тадије Поповића и Жарка Гемаљевића; Страгарима Јулијане Ћатић); **споменик-крајпуташи** (има их у: Бољковцима, Грабовици, Горњој Црнући, Давидовици, Доњој Врбави, Доњој Црнући, Заграђу, Јабланици, Луњевици, Мајдану, Невадама, Рељинцима, Руднику, Сврачковцима, Трудељу, Угриновцима и Шилопају); **споменици Народноослободилачке борбе и Првог светског рата** има у Влакчи (Светиња), Доњој Шаторњи, Маслошеву (Комитски споменик), Остри, Руднику (борцима револуције у насељу Колонија, Арсенију Ломи, завет младости борцима слободе, посвећено Адаму Никићу, посвећено борцу Мирку Здравковићу, Првој шумадијској бригади), Страгарима (Танаску Рајићу); **спомен-чесме** има у: Барама, Белом Пољу (Народноослободилачког рата), Блазнави (Првог и Другог светског рата и Жртвама комунизма), Влакчи, Враћевшници (Народноослободилачког рата и жртвама фашистичког терора и ратницима 1912-1918), Јарменовцима (Народноослободилачке борбе), Кнежевцу, Котражи (Народноослободилачког рата и Првог светског рата), Липовцу (Народноослободилачке борбе), Љубичевцу (Народноослободилачке борбе и Првог светског рата), Манојловица (Народноослободилачке борбе), Маслошеву (Народноослободилачке борбе и Првог светског рата), Остри, Угљаревцу (Народноослободилачке борбе и Првог светског рата); **спомен-плоче Народноослободилачке борбе** има у Великом Шењу, Добрачи, Каменици, Рамаћи, Страгарима; **спомен-плоче Народноослободилачког рата** има у Великом Шењу, Добрачи и Рамаћи; **спомен-плоче** има у Белом Пољу, Бечевици (Другог светског рата), Влакчи, Вољавчи, Добрачи, Каменици (ратницима 1912-1918), Котражи (Народноослободилачке борбе и Првог светског рата), Рамаћи (Првог светског рата), Руднику, Страгарима; **споменици из Првог светског рата** има у Бечевици, Влакчи, Јарменовцима, Руднику; **Споменици Народноослободилачке борбе** има у Барама, Влакчи (Светиња), Горњој Шаторњи, Остри, Страгарима.

- 6. Старе куће: полубрвнаре-чатмаре** има у Горњој Црнући (кућа Милоша Обреновића), Манијловица (кућа брвнара народног хероја Софије Ристић), на планини Рудник (кућа Вилијама Хермана-Шумска кућа); **остале куће-објекти народног грађитељства** има у Барама, Бечевици, Блазнави, Великом Шењу, Влакчи, Вујетинцима, Горњој Црнући, Горњој Шаторњи, Добрачи, Јарменовцима, Каменици, Кнежевцу, Котражи, Липовцу, Луњевици, Малој Врбици, Манојловица, Маслошеву, Остри, Рамаћи, Страгарима, Угљаревцу, Шилопају; **ковачница** у Јарменовцима; **окућница-поједини налази** у Белом Пољу, Бечевици, Великом Шењу, Горњој Црнући, Јарменовцима, Малој Врбици, Манојловица, Рамаћи; **вајат** у Јарменовцима и Рамаћи; **качаре** у Добрачи, Великом Шењу, Вујетинцима; **млекар** у Великом Шењу; **механа** у Угљаревцу; **кош** у Добрачи.

Сл. 4. Конак Кнеза Милоша Обреновића

- 7. Воденице** има у Блазнави, Влакчи, Горњој Шаторњи; Грабовици, Јабланици, Каменици, Козељу, Луњевици, Љубичевцу, Мајдану, Манојловцима, Невадама, Сврачковцима, Страгарима.
- 8. Вањавице** има у Љубичевцу.
- 9. Објекти грађитељског наслеђа (профана архитектура)** има у Барама (школска зграда), Бечевици (школска зграда и учитељски стан), Доњој Шаторњи (манастирска чесма).
- 10. Планинарски дом „Ратко Курузовић“** се налази у насељу Рудник, у власништву Планинарског друштва „ПТГ“ из Београда.

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ ПЛАНИНЕ РУДНИК И ТУРИЗАМ

Културно-историјско наслеђе обухвата историјска места, локалитете, традицију и друго.

„Културни туризам Србије утиче на стварање бренда и брендирање Србије: српска култура, гостопримство, људи отвореног срца, склони забави, српска уметност и књижевност; страст и понос; спој традиционалног и модерног“ (Вићентијевић, 2011).

Развој културног туризма допринео је стварање нових радних места и остваривању прихода локалног становништва. Локална самоуправа и туристичке организације треба да заштите и презентују културно-историјско наслеђе и материјално и нематеријално и то кроз бројне манифестације, музеје, фолклор, старе и уметничке занате, припрему и дегустацију локалних гастрономских специјалитета и друго.

Као пример можемо навести планину Рудник на коме се одржавају бројне манифестације, као што су: Дани кнегиње Љубице у Враћевшници, Шилопајска панорама у Шилопају, „Цвети“ у Барама, Добричино праскозорје посвећено Добрици Ерићу у Коњуши, сликарска колонија у Липовцу, „Шумадијски дани шљиве“ у Страгарима, Бунгуријада у Вујетинцима, Добрачини дани у Добрачи, Видовдански сусрети-смotra народног стваралаштва и изворних песама у насељу Рудник и кроз музејски туризам, археолошке локалитете.

Још од почетка 20 века планина Рудник представља значајну туристичку дестинацију са културно-историјским наслеђем који су туристи посећивали. Данас, планину Рудник посећују ученици, студенти, планинари, истраживачи и други. Туристички потенцијал планине Рудник није у потпуности искоришћен.

ПРОМЕТ ТУРИСТА

Планина Рудник представља посебно културолошку целину, у коме се наглашавају историјске, етнолошке и уметничке вредности овог дела Србије. Зато ова планина бележи знатну посећеност.

Табела 1. Промет туриста на планини Рудник од 2000. до 2022. године

година	туристи			Ноћења туриста			Просечан број ноћења туриста	
	свега	домаћи	страни	свега	домаћи	страни	домаћи	страни
2000	5.992	5.992	-	44.284	44.284	-	7,4	-
2001	5.299	5.299	-	39.601	39.601	-	7,5	-
2002	5.311	5.311	-	39.564	39.564	-	7,4	-
2003	8.816	8.684	132	58.826	57.825	1.001	6,7	7,6
2004	8.334	8.155	179	55.823	55.506	317	6,8	1,8
2005	8.325	8.162	163	53.186	52.829	357	6,5	2,2
2006	9.385	9.015	370	59.706	58.403	1.303	6,5	3,5
2007	11.322	10.558	764	69.660	65.581	4.079	6,2	5,3
2008	12.262	11.415	847	74.585	69.075	5.510	6,1	6,5
2009	9.752	9.045	707	58.710	55.132	3.578	6,1	5,1
2010	7.814	7.178	636	44.647	40.556	4.091	5,7	6,4
2011	9.812	9.301	511	62.071	58.179	3.892	6,3	7,6
2012	8.289	7.818	471	52.397	48.991	3.406	6,3	7,2
2013	7.214	6.670	544	47.117	42.536	4.581	6,4	8,4
2014	3.684	3.287	397	23.293	20.539	2.754	6,2	6,9
2015	4.417	3.967	450	29.662	25.557	4.105	6,4	9,1
2016	5.853	5.445	408	38.129	34.392	3.737	6,3	9,2
2017	4.816	4.568	248	29.550	27.282	2.268	6,0	9,1
2018	4.423	4.423	-	27.542	27.542	-	6,2	-
2019	4.400	4.400	-	26.357	26.357	-	6,0	-
2020	2.150	2.058	92	14.567	12.804	1.763	6,2	19,2
2021	5.906	5.570	336	33.782	30.201	3.581	5,4	10,7
2022	968	769	199	6.138	4.016	2.122	5,2	10,7

Извор: РС, РЗС, 2001-2023

У протеклих две деценије, регистровано је просечно око 6.719 туриста. Бележе се велике разлике у годишњој посећености планине Рудник, од 5.992, 2000. године, до 12.262 туриста 2008. године, када је забележена највећа посећеност, до 968 туриста 2022. године, када је забележена најмања посећеност. Оваква анализа података указује на осцилације, која зависи од сезоне.

Од 2000. године број посетилаца се повећавао све до 2008. године, када бележи пад до 2011. године (9.812). У периоду од 2011. године до 2014. године број посетилаца опада, да би 2016. године порастао за 1,3%. Од 2016. године до 2022. године број туриста је опао за 6%.

Посета странаца се бележи у периоду од 2003. године до 2022. године (године 2008., 2019. на планини Рудник није било странаца). У периоду од 2003. до 2008. године број странаца се повећава, а од 2008. до 2022. године бележе се осцилације у посећености.

Просечан број ноћења домаћих туриста у периоду од 2000. до 2022. године бележи благи пад, а странаца пораст у периоду од 2003. до 2022. године.

Туристи углавном планину Рудник посећују у пролећном и летњем периоду. То су обично ђачке екскурзије, семинари и друго.

ЗАКЉУЧАК

Културно-историјско наслеђе планине Рудник се заснива на развој саме дестинације, који ће позитивно утицати на локално становништво и везује се за културни туризам и презентацију овог краја, гостољубивост, историју народа, као и гастрономској понуди локалног становништва. Развој културног туризма утиче на остваривање економских ефеката у туризму и стварање имиџа у региону (бренд). Сарадња Туристичких организација, Локалне самоуправе и локалног становништва, треба да допринесу функционисању културног туризма планине Рудник, а такође и целог региона.

У циљу њене даље туристичке валоризације потребно је пратити туристичке трендове. Културно-историјско наслеђе планине Рудник има национални и регионални значај.

ЛИТЕРАТУРА

- Вићентијевић, Д. (2011). *Могућности културног туризма у Стратегији развоја туризма Србије*. У: Зборник радова (ур.) Пешић Д., Културно-туристички потенцијали одрживог развоја сопотског краја, Сопот: Центар за културу Сопот, 35-39.
- Vukolić, D. (2020). *Gastronomski proizvodi u funkciji razvoja različitih oblika turizma u Sremskom okrugu*. *Održivi razvoj*, 41-54.
- Дашић, Р.Д., Савић, Љ.М. (2020): *Утицај културно-историјске баштине на атрактивност дестинација*, Баштина, Приштина-Лепосавић, св. 52.
- Cartner, C.W. (1996). *Tourism development: principles, processes and policies*. B.Y: John Wiley
- Krivošejev, V. (2015). *Nasleđivanje baštine ili baštinjenje nasleđa?*. *Issues in Ethnology and Anthropology*, n.s., Vol. 10 Is. 2, 427-436.
- Krasojević, B., and Đorđević, B. (2015). *Nematerijalno kulturno nasleđe: turistički resurs Srbije*, Scientific Conference of IT and Business-Related Research, 561-565.
- Prnjat, A. (2019). *Xenophobia and Identitarian nationalism*. In: (eds.). Milisavljević, V., Mićunović, N. *Xenophobia, Identity and New forms of Nationalism*. Belgrade: Institute of Social Sciences, 240-251.
- Ракић, Т.М. (2010). Качер-антропогеографска проучавања
РС, РЗС, Општине у Србији, Општине и региони у Србији, 2001-2023.
- Filipović, N. (2018). *Intangible cultural heritage as a motive for choosing the tourist destination Aranđelovac*. *Hotel and Tourism management*, 53-62.
- Фолић-Куровић, Н., Базик, Д., Бајић-Брковић, М. (1996). Предлози за унапређење методологије рада на заштићеним урбаним целинама, Обнова градова у Србији-темељне одреднице, Београд, стр. 267-291.

CULTURAL HERITAGE OF MOUNTAIN RUDNIK AND TOURISM

Zorica Vulović²

Abstract. The modern age invests in the development of specific tourism sectors, causing the mountains' cultural and historical legacy to stand out as one of the options for modern tourism, all to suit the needs of tourists for various sorts of vacations. Mount Rudnik is located in central Serbia. It extends in a northwest-southeast direction for approximately 25 kilometers, between the villages of Kikovi in the northwest and Nevada in the southeast, with an average width of five to seven kilometers. Throughout its existence, the Rudnik mountain experienced several different periods in history. It has a rich history, which altered the mountain's appearance. In one area, over time, an entire region was created based on cultural and historical heritage, making it a significant tourist destination in Central Serbia. The objective of the work is to bring attention to the significant cultural and historical heritage of the Rudnik mountain to enhance tourism and the tourist offer of Central Serbia.

Key words. Rudnik mountain, cultural and historical heritage, tourism.

² Trade and Catering School "Toza Dragović", Save Kovacevica 25, Kragujevac, vulevac@gmail.com